

NYELVTÖRTÉNET, LÉLEKTAN, TÁRSADALMI LÉLEKTAN.

HA A TAVALYI szomorú esztendő idegölő izgalmai közepett megtalálhattuk volna azt a lelki nyugalmat, amely a csendes tudományos munkásság és elmélyedés feltétele, visszatekintvén a múltba, megünnepelhattük volna a modern nyelvtudomány születésének százéves évfordulóját. Kerek száz esztendő telt el azóta, hogy az 1819. év tavaszán Grimm Jakab Német nyelvtanának első kiadása megjelent. «Az a gondolat, hogy a német nyelv történeti nyelvtanának megírására vállalkozzam, — írja Grimm az előszóban, — élénken megragadott. A ónémet források szorgalmatos olvasgatása közben napról-napra olyan alakokat és tökéletességeket vettem észre, amelyekért mi, nyelvünk mai állapotát véve szemügyre, a görögöket és rómaiakat irigyelni szoktuk; nyomok, amelyek ebben töredékesen és mintegy megkövülve fennmaradtak, lassanként világosakká lettek előttem s az átmeneteket megfejtettem, ha az újat a középső mellé sorolhattam s a középső a régivel kezdet fogott. Egyszersmind a legfeltűnőbb hasonlóságok mutatkoztak valamennyi testvér-nyelvjárás között s egymástól való eltéréseiknek eddig észre nem vett viszonylatai. Ezt a folytonos és megszakítatlan kapcsolatot legapróbb részleteiben is kikutatni és előadni nagy és fontos feladatnak tartottam s tervem kivitelében olyan tökéletességre törekedtem, hogy az, amit valójában nyújthattam, messze a terv mögött maradt». Ezek a szavak egy új tudománynak, a régi normatív nyelvtan örökébe lépő történeti nyelvtudománynak beköszöntő szavai.

Ma, egy évszázad távolából világosan látjuk azt az eszmeáramlatot, amelyben a N é m e t n y e l v t a n gondolata megszületett. Az első történeti nyelvtan a romanticismus méhében fogantatott.

A romanticismus, amely maga is a reflexió és tudomány talajából sarjadt ki, viszont minden más költői iránynál mélyebb és közvetlenebb hatást gyakorolt a német tudomány fejlődésére. A romantikus szellem térhódításából legelsősorban a német középkor tanulmányának volt haszna. Schlegel Vilmos már 1797 óta foglalkozott az ónémet költészettel; hozzákezdett Gottfried von Strassburg Tristánjának feldolgozásához s ugyanúgy fel akarta dolgozni a Niebelungokat is. Schlegel irányította e tanulmányokra Tieck figyelmét, aki 1803-ban kiadott Minneliederjeivel nagy hatást keltett. Áchim von Arnim és Clemens Brentano kiadta a Des Knaben Wunderhorn-t, Görres a népkönyveket. A Grimm-testvérek már 1806-ban tervbe vették a német népmesék összegyűjtését. Az ónémet philologia alapjai le voltak rakva. De a romantikus szellem átsapott az exakt tudományok területére is; nemcsak Schelling és Steffens filozófiája, Bernhardi

nyelvtudománya és mindenekfölött Grimm Jakab nyelvtörténeti felfogása is közvetlenül a romantikus költészet forrásából fakad.

Mégis feltűnő, hogy Grimm a közvetlen ösztönzést munkája megírására egy olyan tudományszak részéről nyerte, amelyben a történeti szempont kizárólagos alkalmazásának jogossága sokkal inkább vita tárgya lehetne, mint a nyelvtudományban. Grimm Német nyelvtana nem ok nélkül van Savigny Károlynak, a történeti jogi iskola megalapítójának ajánlva, annak a Savigny-nak, aki Grimmre marburgi diákévei alatt valamennyi tanára közül a legmélyebb hatást gyakorolta, aki a fiatal Grimmet 1805-ben magához hívja Parisba, hogy «A római jog története a középkorban» c. műve előmunkálataiban neki segítsezzék, s akihez Grimmet egész élete végéig a barátság és szinte hódoló tisztelet szálai fűzték.

Nemcsak a kezdő félnék elfogultságát győzte le Savigny s indította szellemét szabadabb szárnyalásra, hanem, amint Grimm a nagy lelkek nemes szerénységével ismételtlen hangsúlyozta, tudományos törekvéseinek egész életére irányt szabott. Tőle tanulta meg az igazi inductiv kutatást, azt a törekvést, hogy az igazi tiszta forrásokból merítsen, amelyeknek vizét a «doctrina» nem zavarta meg; tőle tanulta meg jogi intézményeket történeti szemmel vizsgálni, tőle «das Sein aus dem Werden zu begreifen».

1814-ben jelent meg Savigny híres vitairata: Vom Beruf unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft, amelyben először fejt ki felfogását a nyilvánosság előtt. A napóleoni korszak szabadságharcainak természetes lelkesedése keltette a szellemes heidelbergi magánjogászban, Thibautban azt a gondolatot, hogy elérkezett az ideje Németországot a sok különféle, jórészt idegen eredetű jogoktól egy közös német polgári törvénykönyv megalkotásával megszabadítani s ilyen értelemben lelkes felhívást intézett a kormányokhoz és népekhez, amely szélesebb körökben is visszhangot keltett. Ezen terv ellen száll síkra a Beruf, amely, a jogtudományt egyszersmindenkorra megmentette az észjog üres abstrakcióitól és álmodozásaitól s kijelölte az utat is, amelyen haladnia kell: a jog megismeréséhez csupán a tényleg meglévő jogok történeti fejlődésének vizsgálata vezethet el. A jogélet, írja Savigny, az egyetemes népelet szerves része; amaz épűgy, mint emez szükségszerű fejlődésében az általános emberi lelket tükrözti vissza az egyes néplelkek egyéni keretei között. Valamint egy nép nyelvét, különösen az őskorban, belső ösztön teremti meg, úgy a jog is, különösen a régebbi korszakokban, a nép felfogásából, világnézetéből közvetlenül sarjadzik ki, a mindennapi élet szükségleteinek és általános jogérzetnek megfelelő alakban. S valamint később a nyelvet a grammatikusok művelni kezdik, de ők is csak a nyelv-szellemmel s népszokással harmóniában fejleszthetik s eredeti irányából el nem téríthetik: úgy a jog is fejlettebb viszonyok között jogászok és törvényhozók kezébe kerül, akik szintén csak arra vannak hivatva, hogy a népi-nemzeti felfogást tovább fejlesszék, a már meglévő csirákat megérleljék, nem pedig arra, hogy tetszésszerű új jogi tartalmat állapítsanak meg. Nem az egyesek tudatos működése, hanem a tudatlanul továbbterjedő jogáramlat a döntő, akár úgy, hogy hivatásos jogászok közremunkálása folytán mint joggyakorlat vagy törvény nyer kifejezést. A jog

tehát épúgy, mint a nyelv és a szokás, az ösztönszerűleg működő népszellem alkotása s az általános műveltségi viszonyokkal együtt lassan, szervesen fejlődik.

Midőn Grimm, a hű tanítvány munkáját mesterének ajánlja, eleve bizonyos lehetett affelől, hogy nála méltánylásra fog találni az a törekvése, hogy a történeti elvnek a grammatikában is érvényt szerezzen. Amint Savigny elítél minden olyan jogalkotást, amely nem az élő jogban és jogszokásban gyökeredzik, úgy Grimm is helytelennek tartja azt a grammatikai irányt, amely Adelungban érte el tetőpontját s amely a nyelvet megrendszabályozni törekedett, ahelyett, hogy a történeti fejlődés megállapítására szorítkozott volna.

Az a gondolat, amelynek Grimm munkája előszavában kifejezést adott, s amely a Német nyelvtan köteteiben testet öltött, ma is a nyelvtudomány alapvető módszertani elvei közé tartozik. Ma is azt valljuk, hogy a nyelvtudomány a történeti tudományok csoportjába tartozik. Nyelvi jelenséggel szemben sem a normatív, sem az egyoldalú esztetikai, logikai, vagy lélektani álláspont nem jogosult: igazi megértéséhez csak történeti fejlődésének ismerete vezethet el. A nyelvtudománynak nincsenek ahistorikus disciplínái, minden olyan értelmezés, amely a nyelvtörténet adatait figyelmen kívül hagyja, csak hézagos és értéktelen, avagy egyenesen helytelen eredményekre vezet. A nyelvtörténeti kutatás ma már egy évszázados termékeny, eredményekben gazdag múltra tekint vissza, de azért a történeti szempont nyomatékos hangsúlyozása még ma sem felesleges. Az újabb, sőt éppen a legújabb nyelvfilozófiai irodalomban — Brentano követőire, elsősorban Martyra gondolok — mindgyakrabban találkozunk olyan kísérletekkel, amelyek az ahistorikus, egyoldalúan logikai értelmezés jogosultságát rehabilitálni igyekeznek.

Elég, ha példaképen az úgynevezett alanytalan mondatok újabb irodalmára utalok. Ismert dolog, hogy Brentano szerint (*Empirische Psychologie*, 1874, I, 266, 277) az ítélet nem fogalmak vagy képzetek kapcsolata, hanem logikai elemi jelenség (*ein logisches Elementarphänomen*), amely minden érzetet és képzetet, tehát szóképzetet is kísér, mint léte elismerésének aktusa (*als ein Akt der Anerkennung ihrer Existenz*). Ezt az elméletet Brentano követői, a neoscholastikus iskola, Marty, Hillebrand s mások tovább fejlesztették.

Az egytagú ítéletek elméletének egyik fontos bizonyítékát az úgyn. alanytalan meteorológiai mondatokban látták: *szkr. v a r ſ a t i, űst, p l u i t, il pleut, es regnet, sataa, esik stb.*, amelyek Miklosich (*Subjectlose Sätze*², 1883, Wien) és Marty (*Vierteljahrschrift für wissenschaftliche Philosophie VIII, 56 kk.*) a mondat ősi típusai, nyelvi kifejezései egy egyszerű, egyetlen képzet igenlését kifejező existenciális ítéletnek. Ezzel szemben már Puls (*Über das Wesen der subjectlosen Sätze. Progr. d. Gymn. Flensburg, 1888—9*; vö. még Székely Ábrahám, *Alanytalan mondataink alanyáról. Nyelvészeti Füzetek XII.*) utalt arra, hogy Miklosichék a mai mondatot teszik logikai vizsgálódásaik tárgyává s figyelmen kívül hagyják történeti fejlődését. Pedig ha a *p l u i t, n i n g i t*-féle, ma csakugyan egyetlen egy szóból álló mondatok történeti fejlődését is ismerik, egészen más

eredményre jutottak volna. Az alanytalan mondatok első, ősi alanya a megszemélyesített felsőbb lény, aki maga végzi a dörgést, villámlást. Ilyen fokon van, a finnugor nyelvek körén belül maradvá, pl. a vogul, vó. az efféle kifejezéseket: Numi Tarem t u j i m e m ‚kitavaszkodott‘, tkp. ‚Numi Tarem (a vogul mythologia főalakja) tavasszá vált‘; Numi Tarem t u j i l e m ‚N. T. lehavazott, hó alakjában leesett‘; Numi Tarem t a k w s y ‚ j e m t i l a l e m ‚N. T. össze változott‘. A második alany a finnugorságban az é g (némely finnugor nyelvben az ég és isten etymonja azonos): vogul t á r a m i l k á n t ‚az ég dörög‘, votj. i n m a r z o r á ‚(az ég) esik‘; magy. ‚d ö r ö g a z é g‘. A fejlődés rendjében harmadik alany a már elvontabb idő, pl. a permi nyelvekben: kvaz zorá tkp. ‚tempus pluit‘; kw. l y m y j ä ‚tempus ningit‘. A következő állomás a figura etymologica: ugyana² a tő, mint névszó, a mondat alanya, mint ige, állítmánya, pl. vog. rakw rakwi ‚pluit‘, magy. esik az eső (diai.: és az és). Az egytagú mondat típus kifejlődését sem logikai, hanem lélektani motívumok magyarázzák. Mondattani szerkezetek tagjait külső associatív kapocs fűzi össze, amely annál erősebb, minél gyakrabban, minél állandóbban szerepelnek egyazon tagok azonos mondattani kapcsolatban. Az ily módon kialakult lazább vagy szorosabb associációs csoportokon belül indul meg a jelentésváltozásnak az a formája, amelyet tapadásnak nevezhetünk, olyképen, hogy a gyakori vagy állandó mondattani kapcsolatok egyik tagja mintegy magába szívja a másik tag képzettartalmát s ez utóbbi mondat tag, mint felesleges, elmaradhat. Leggyakoribb a tapadás állandó jelzős szerkezetek tagjai között (pl. sertés < sertés marha, hitves < hitves t. i. hités feleség), de igés kifejezésekben is előfordul. Az állandó vagy gyakori tárgy jelentése reáragadhat az igére, az állandó alany jelentése hozzátapad az állítmányhoz. Ha a régi-ségben szokásos az idő kienged, az ég dörög helyett ugyanazon képzettartalom jelölésére az egytagú, alanytalan kienged, dörög mondat típusok lesznek általánosakká, ugyanolyan lélektani fejlődéssel van dolgunk, mint midőn a régi időt mulat, szükségét beéri tárgyas szerkezetek helyét a lappangó tárgyú mulat, beéri igék foglalják el.

Már Grimmnek az a törekvése, hogy a nyelvtudományban a történeti elvnek érvényt szerezzen, bizonyos tekintetben ellenhatás volt a XVIII. század rationalismusának annyira megfelelő normatív nyelvtan ellen; néhány évtizeddel később, a XIX. század közepe táján a normatív-logikai iránynak a Steinthal Heymann által inaugurált nyelvlélektanban is új s csakhamar diadalmas ellenfele támadt.

A nyelvlógikai irány gyökerei az ókorba, Aristotelesig nyúlnak vissza; uralmát az egész középkoron keresztül az aristotelesi s a stoikus logika élő hagyománya biztosította. A XIII. század híres scholastikusa, Johannes Duns Scotus egyik logikai munkájának: *T r a c t a t u s d e m ó d i s s i g n i f i c a n d i*, jellemző módon a következő alcímet adta: *seu g r a m m a t i k a s p e c u l a t i v a*. A XVI. században a filológia virágkorában Július Caesar Scaliger *D e c a u s i s l i n g u a e l a t i n a e* címen

a latin nyelv filozófiai nyelvtanát írta meg. A filozófia újkorában, Descartes után különösen Franciaország a nyelvlogikai törekvések hazája s a Port Royal logikája: La logique de Port Royal és általános nyelvtana: Grammaire générale et raisonnée de Port Royal, klasszikus kifejezései annak a felfogásnak, amely a gondolkodás és nyelv egységét, a logika és a nyelvtan azonosságát hirdette. Ennek az iránynak a halálos dőfést Steinthalnak 1855-ben megjelent: Grammatik Logik und Psychologie. Ihre Principien und ihr Verhältniss zu einander című híres vitairata adta meg.

Steinthal, ez a csodálatos ember, akinek az egyénisége a sympathikus és antipathikus vonások olyan különös szövedéke, határozottan Humboldt Vilmos tanítványának vallja magát. Éveket szentel a Humboldt-hagyaték tanulmányozásának s nem mulaszt el egy alkalmat sem, hogy a mester nagy szelleméről és lebilincselő egyéniségéről magasztaló hangon meg ne emlékeznek, egyik legelső munkájában, 1848-ban Humboldt nyelvtudományának és a hegeli filozófiának viszonyát fejtegeti, s az ötvenes évek elején a nyelvek osztályozásának és a nyelv keletkezésének problémáját Humboldthoz kapcsolódva tárgyalja. Mindamellettt kétségtelen, hogy Steinthal erősebb szálak fűzik Herbarthoz, mint a kantianus Humboldthoz; sőt Steinthal a legjelentősebb herbartisták egyike, aki a herbarti lélektan, különösen a képzettársulás és apperceptió tanát lényegesen továbbfejlesztette. Steinthal érdeme épen abban van, hogy az uralkodó nyelvlogikai iránynak hadat üzenve, a herbarti lélektan eredményeit, kül a subconsciens képzetek tanát a nyelvtudomány számára értékesítette.

Már 1847-ben megjelent doktori értekezése: De pronomine relativo dissertatio philosophico-philologica, amelyben helytel-közzel Becker Károly Ferdinándnak, a nyelvlogikai irány egyik nagyhatású újabb képviselőjének nézeteit is cáfolgatja, bizonyos tekintetben programmatikus jelentőségű. Az 1855-ben megjelent Grammatik, Logik und Psychologie nagyobbik fele voltaképen élehangú polémia Becker és a «beckerianusok» ellen. Kimutatja, hogy Becker, noha folyton a nyelvfejlődés organikus voltát hangoztatja s nyelvfilozófiai főmunkájának is Organismus der Sprache címet adott, lépten-nyomon üres logikai formalizmusba téved. Becker szerint is «a nyelv megnyilvánuló gondolata; «a mondat egy ítélet nyelvi kifejezése, a szó hangok által testet öltött fogalom s a szó organikus fejlődése a fogalom organikus fejlődésével egyazon folyamat».

Ezzel szemben Steinthal éles határvonalat húz logika és grammatika között. A logika, — hogy Steinthal terminológiáját használjam, — megítélő, aesthetikai tudomány, ellenben a nyelvtudomány, amely tényeket, tények kapcsolatait és törvényeket igyekszik kikutatni, megismerő tudomány (Gramm. Log. Psych. 138—9). A logika, mint minden aesthetikai tudomány hypothetikus természetű: ha valamit gondolunk, annak a gondolati tartalomnak ilyen meg ilyen természetűnek kell lennie. Tehát a logika nem kutatja, hogyan jutunk helyes vagy helytelen gondolatokra; megítéli a gondolat minőségét, de nem magyarázza meg keletkezését. Vele ellentétben a nyelvtudomány genetikus tudomány, amely tárgyát

nem csupán meglevőnek tekinti, hanem keletkezését és fejlődését is kutatja, (i. m. 146.) A beszélés lelki tevékenység, tehát a nyelvtudomány a pszichológiai tudományok közé tartozik, (i. m. 142.) A lélektan nyújtja a nyelvtudomány számára azokat a törvényeket és rationalis elemeket, amelyeknek segítségével a nyelvi jelenségek oki kapcsolatait felismerhetjük. (Einleitung in die Psychologie und Sprachwissenschaft² 42.) Steinthal későbbi munkái közül különösen egy bír még programmatikus jelentőséggel, az 1864-ben megjelent *Philologie, Geschichte u. Psychologie in ihren gegenseitigen Beziehungen*, amely messterien bizonyítja be, hogy nemcsak a nyelvi élet, hanem mindaz, amit mi történeti életnek szoktunk nevezni, valójában csak lélektani értelmezéssel érthető meg.

Midőn Steinthal tiltakozik a Beckeriánusok logicismusa ellen s a nyelvi jelenségeknek logikai normák alá való foglalása helyett a nyelvjelődés lélektani értelmezését követeli, olyan alapvető módszertani elvet mond ki, amely arra volt hivatva, hogy a nyelvtörténeti kutatást megtermékenyítse s leíró nyelvtanok párhuzamos egymásmellé sorolása helyett a nyelvjelődés pszichikai, i. e. psychophysikai törvényeinek vizsgálatává mélyítse.

Mindamellettagadhatatlan, hogy Steinthal munkáinak közvetlen hatása a nyelvtudományra nem állott tudományos értékükkel arányban. A nyelvkutatók, akik Steinthal lélektani búvárlatait metaphysikai spekulációkkal tévesztettek össze (aminek főoka persze Steinthal sajátosság, nehezen követhető előadás-módjában van), tartózkodóan viselkedtek vele szemben. Csak jóval később, 1880-ban sikerült Paul Hermannak *Principien der Sprachgeschichte* című korszakalkotó módszertani munkájában (amely azóta már negyedik kiadásban jelent meg), a kapcsolatot a Herbart-Steinthal-féle nyelvlélektan s a nyelvtörténeti részletkutatás között megteremteni s e termékeny kapcsolatból fakadó eredményeket rendszerbe foglalnia.

A nyelvtörténet és lélektan viszonyára még két megjegyzést akarok tenni. Mindenekelőtt nyomatékosan hangsúlyozni kívánom, hogy a nyelvtörténet és nyelvlélektan nem heteronóm tudományok, nem mint a nyelvvizsgálatnak két külön módja állanak egymással szemben. A nyelvtörténeti vizsgálat a fejlődés lélektani értelmezése nélkül pusztá adatgyűjtéssé süllyed s viszont a nyelvlélektani kutatás nem ignorálhatja a nyelvtörténet adatait a botlás kockázata nélkül. Érdekes példa erre Wundt összetétel-elmélete. Wundt az összetétel keletkezésénél ható lelki folyamatokat véve figyelembe, három csoportot különböztet meg. Az első csoportba tartoznak azok az összetételek, amelyek szemmeláthatólag a mondat egészéből váltak ki, pl. *pour boire*, *borravaló* (assoziative kontaktwirkung). A második csoportba tartoznak az olyan összetételek, mint *ház tétő*, *húsevő*. Itt már nem gondolhatunk arra, hogy az összetétel közvetlenül a mondatból vált volna ki, mint az imént említett tapadás esetében. Ilyen esetekben — véli Wundt — az összetétel két olyan képzet kapcsolatát jelzi, amelyek egyidejűleg szerepeltek egy tárgy vagy cselekvés észrevételében s ennél fogva abban az összképzetben is, amelynek felbontása a nyelvi mon-

dat (assoziative nachwirkung). A harmadik csoportba tartoznak az ilyen összetételek, mint pl. vérfű, hirschkäfer. Az első esetben a szemléletben csak a fű képzete volt adva s csak a fű vörös színe keltette fel a vér képzetét, amely így a fű képzetével csak utólag társult (assoziative fernwirkung). Így Wundt. Csakhogy a lélektani magyarázat tarthatatlansága mindjárt nyilvánvalóvá lesz, ha meggondoljuk, hogy az összetételek keletkezése igen ritkán spontán lélektani folyamat; a legtöbb új összetétel már meglevő minták analógiájára gépiesen keletkezik. A nyelvtörténeti adatokból kétségtelen, hogy minden összetétel a mondat egészéből válik ki, lélektani szempontból tehát minden összetétel képzetpadás eredménye. A vásárfia, egyetért-féle összetételek a háztető, húsevő-féléktől nem keletkezésük lélektani motívumait illetőleg, hanem csak kor tekintetében különböznek. Amazok a mai mondatból váltak ki, emezeknek az ősei akkor keletkeztek, mikor a magyarban a birtokviszony kifejezésére a birtokos személyrag, a tárgy és állítmány viszonyának jelölésére a tárgyrag még nem fejlődött ki.

Noha a lélektani magyarázó elvhez ma is változatlanul ragaszkodunk, tagadhatatlan, hogy Steinthal óta a két tudománynak, a nyelvtörténetnek és lélektannak viszonya kissé megváltozott. Steinthalnál — 1855-ben megjelent vitairatának a címe is erre utal — a lélektan épűgy, mint a logika, a nyelvtörténeten kívül eső idegen terület. Steinthal és hívei a herbarti lélektant mint kész, részben metaphysikai alapon fölépült tudományt alkalmazták a nyelvtörténet tényeinek magyarázatára; érthető, hogy Paul, e viszony logikai következményeit levonva, a lélektant mini normatív tudományt állítja szembe a nyelvészettel, mint történeti tudománnyal. Ezzel szemben ma mindinkább utat tör az a felfogás, hogy a nyelvnek történeti és lélektani vizsgálata egymást kiegészíti, kölcsönösen támogatja. Kétségtelen, hogy a nyelvtudomány nem lehet el a nyelvtörténeti tények lélektani értelmezése nélkül, de másfelől a lélektan is rászorul arra az értékes anyagra, amelyet néki a nyelv, elsősorban természetesen a nyelvnek történeti vizsgálata nyújt. A pszichológusok közül tán Wundt az, akinek lélektana leginkább mutatja a nyelvfejlődés tanulmányozásának hatását. Hogy csak egy példát említsek, a jelentésváltozásoknak egy sajátos, minden nyelv történetéből számos esettel igazolható fajtája (v. ö. ném. hell a hal len igével függ össze s eredetileg csak hangérzetet jelentett; magy. rikító ma csak színről, eredetileg, mint etymonja is mutatja — v. ö. rí, rikít, rikolt — csak hangra értették) világosan bizonyítja a különböző érzékterületekhez tartozó képzetek társulásának gyakoriságát; nyilván ez a nyelvtörténeti tény bírta rá Wundtot, hogy rendszerben az úgyn. komplikációkkal is helyet adjon s hangsúlyozza a simultán asszociációk e csoportjának fontosságát egész lelki életünk kifejlődésében.

* * *

A beszélés pszichikai, ill. psychophysikai tevékenység; minden nyelvi folyamat szükségképen az egyes ember lelkében megy végbe. Csakhogy a beszélő ember nem magára, elszigetelten él, hanem más, hasonló lelki szervezetűekkel együtt, társas közösséget, népet alkot, s e közösség tagjai-

nak folytonos érintkezése, egymásrahatása a nyelv keletkezésének és fejlődésének előfeltétele. Nyilvánvaló tehát, hogy ha a nyelvi folyamatok lélektani értelmezésében nem akarunk egyoldalúságba esni, a szokásos értelemben vett, individuális lélektan mellett, amely az egyéni tudat önfigyelésből ismert tényeit, fejlődésüket és kapcsolatukat vizsgálja, szükség van egy másik lélektanra is, amely vizsgálata tárgyává a lelki jelenségeknek azt a csoportját teszi, amelyet nem az egyéni tudat, hanem a társas együttélésel járó szellemi érintkezés föltételez és magyaráz. A lélektani kutatások kiterjesztése a társas közösségre a társadalmi lélektan, vagy hogy megtartsuk a már több mint félszázad óta használt, bár nem egészen pontos elnevezést, a néplélektan feladata. A néplélektan körvonalai voltaképpen már Savigny Berujában kezdenek kibontakozni. Steinthal 1855-ben a *Grammatik, Logik und Psychologie* végén, majd 1860-ban a Lazarusszal együtt alapított *Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft* című folyóiratban bővebben is kifejti az új tudomány programját. Tagadhatatlan, hogy ez a program, különösen, ami a néplélek fogalmát és a néplélektan feladatát illeti, nem ment belső ellenmondásoktól. «Az ember, mint lelki egyén, az individuális lélektan tárgya; emellé sorakozik folytatásként a társas embernek vagy az emberi társadalomnak a lélektana, amelyet néplélektannak nevezünk». Ezt a meghatározást elfogadhatjuk, de már ami a két lélektan tárgyának, az egyéni léleknek és a népléleknek viszonyát illeti, lehetetlen a Lazarus-Steinthal-féle szöveg ingadozását, homályosságát észre nem venni. Mert, amíg egyrészt hangsúlyozzák, hogy a néplélek csak az egyes lelkekben él s nincs azoktól független léte, másrészt meg kiemelik, hogy a néplélektan tárgya (az eredeti szöveget idézem): «der Geist der Gesamtheit, der noch verschieden ist von allen zu derselben gehörenden einzelnen Geistern, und der sie alle beherrscht». (Zschrft. I. 5), majd alább: die Verhältnisse, welche die Völkerpsychologie betrachtet, liegen teils im Volksgeiste, als einer Einheit gedacht, zwischen den Elementen desselben (wie z. B. das Verhältnis zwischen Religion und Kunst, zwischen Staat u. Sittlichkeit, Sprache und Intelligenz u. dgl. m.) teils zwischen den Einzelgeistern, die das Volk bilden» (uo. 11).

Legújabbban korunk legnagyobb rendszeralkotó elméje, akinek a halála híre éppen most, midőn e sorokat írom, jutott el hozzánk: Wundt Vilmos vállalkozott, részben Steinthal hatása alatt, de tisztultabb felfogással arra a nehéz feladatra, hogy hatalmas összefoglaló munkában, a néplélektan egész körére kiterjeszkedve, az idetartozó problémákat rendszeresen földolgozza. A *Völkerpsychologie. Eine Untersuchung der Entwicklungsgesetze von Sprache, Mythos und Sitté*, amelynek megírásába Wundt már majdnem hetven éves korában fogott, oly korban, midőn mások az élet munkájától fáradtan hajtják nyugalomra fejüket, s amelyen egész haláláig, két egész évtizeden keresztül szakadatlanul dolgozott, csonka maradt ugyan, de a hatalmas torso így is, a *Physiologische Psychologie* mellett, Wundt leghatalmasabb alkotása.

Wundt meghatározása szerint a néplélektan feladata, szemben az individuális lélektannal, azon lelki folyamatok vizsgálata, amelyek az

emberi társas élet fejlődésének s általános értékű közös szellemi termékek keletkezésén ek alapjául szolgálnak. E meghatározással kizárja a népléktan köréből az emberiség szellemi tevékenységének mindama nyilvánulásait, amelyek a társas életen alapulnak ugyan, de amelyek létrehozásához mégis egy egyéni beavatkozás szükséges. Ilyenek elsősorban az irodalom, művészet és tudomány szellemi alkotásai, amelyek létrejötte kétségtelenül egyrészt a természeti és műveltségi tényezőknek és a nép képességeinek, másrészt az egyéni tehetség és tevékenység összehatásának eredménye. A kutatás feladata itt épen az, hogy az eredőben az alkotó erők hatásának fokát és irányát meghatározza. Ha vizsgálódásainkat ekként körülhatárolva, a társas közösségnek csupán általános értékű közös szellemi termékeit vesszük figyelembe, amelyek az egyéni akarat nyilvánulásától függetlenül lélektani törvényszerűséggel fejlődnek, három nagy kérdés vizsgálata marad a népléktani kutatások sajátos feladatául: a nyelv, a mythus és a szokás-erkölcs lélektani kérdései. A néplélektannak e három főtérülete szoros kapcsolatban van az egyéni tudat elemi működéseivel.

A nyelvben az ember képzetvilága tükröződik; a szóképzlet gazdagsága nagyjában megfelel a képzetvilág gazdagságának; a szavak jelentésváltozásaiban a képzetek változásainak törvénye nyilvánul s végre a szóképzésben és a beszédrészek mondattani kapcsolataiban a képzetkapcsolódásnak sajátos természeti és műveltségi föltételektől függő törvényszerűsége ismerhető fel. A nyelv képzeteit tartalommal a mythus tölti meg, mely a kezdetleges nép tudatában a még egységes világnézetet osztatlanul felöleli. Egyes elemeinek keletkezését és fejlődését azonban annyira érzelmi mozzanatok határozzák meg, hogy a tapasztalás csak alkalmi oknak tűnik fel, amennyiben félelmet és reményt, csodálatot és csodálkozást, alázatot és tiszteletet keltve, a mythikus képzetek irányát meghatározza. Az erkölcs (szokás) végre azokat a közös akarati irányokat foglalja össze, amelyek az egyéni eltérések fölött uralomra jutva, a közösségtől általános érvényűeknek elismert szabályokká sűrűsödtek.

Amint a fejlődő műveltséggel az egyes kiválóbb egyének hatása érezhetővé válik, a népléktani fejlődés történeti fejlődéssé válik s a lélektani törvényszerűséggel megszűnik a népléktani elemzés lehetősége is. A nyelv lélektanához sorakozik az irodalomtörténet; a mythos lélektanához a vallás, tudomány és művészet története; az erkölcs (szokás) lélektanához a műveltség, jogrend és erkölcsiség története.

Gombocz Zoltán.